

THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF USING INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN STUDYING THE MATERIAL AND SPIRITUAL HERITAGE OF THE PEOPLES OF TURKEY

Aykumis Sharapatova

3rd-year student, Faculty of History

NSPI named after Ajiniyoz

Nukus, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: innovative technologies, Turkic peoples' heritage, cultural education, digital pedagogy, multimedia learning, ethnopedagogy, spiritual heritage, material culture, educational process, virtual environment.

Received: 04.03.26

Accepted: 05.03.26

Published: 06.03.26

Abstract: This article examines the theoretical foundations of applying innovative educational technologies in the study of the material and spiritual heritage of Turkic peoples. Employing methods of literature review and independent theoretical analysis, the study explores the potential of digital technologies, multimedia educational tools, and virtual environments in the field of cultural heritage education. The article substantiates the necessity of integrating traditional and innovative approaches, and develops a theoretical and methodological framework for the implementation of modern pedagogical technologies within Turkic studies programmes at higher education institutions.

TURKIY XALQLARNING MODDIY VA MA'NAVIY MEROSINI O'RGANISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Aykumis Sharapatova

Ajiniyoz nomidagi NDPI

Tarix fakulteti 3-kurs talabasi

Nukus, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiyalar, turkiy xalqlar merosi, madaniy ta'lim, raqamli pedagogika, multimedial ta'lim, etnopedagogika, ma'naviy meros, moddiy madaniyat, ta'lim	Annotatsiya: Ushbu maqola turkiy xalqlarning moddiy va ma'naviy merosini o'rganish jarayonida innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning nazariy asoslarini tahlil etadi. Tadqiqot adabiyotlar
--	---

jarayoni, virtual muhit.

tahlili va shaxsiy tahlil metodlarini qo'llagan holda raqamli texnologiyalar, multimediali ta'lim vositalari va virtual muhitlarning madaniy merosni o'rganishdagi imkoniyatlarini ko'rib chiqadi. Maqolada an'anaviy va innovatsion yondashuvlarni uyg'unlashtirish zaruriyati asoslanadi va oliy ta'lim muassasalarida turkiyshunoslik yo'nalishida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etishning nazariy-metodologik asoslari ishlab chiqiladi.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИЗУЧЕНИИ МАТЕРИАЛЬНОГО И ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ НАРОДОВ ТУРЦИИ

Айкумис Шарапатова

Студентка 3 курса исторического факультета

НГПИ имени Ажиниёза

Нукус, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: инновационные технологии, наследие тюркских народов, культурное образование, цифровая педагогика, мультимедийное обучение, этнопедагогика, духовное наследие, материальная культура, образовательный процесс, виртуальная среда.

Аннотация: Данная статья анализирует теоретические основы применения инновационных образовательных технологий в процессе изучения материального и духовного наследия тюркских народов. В ходе исследования, с использованием методов анализа литературы и авторского теоретического анализа, рассматриваются возможности цифровых технологий, мультимедийных учебных средств и виртуальных сред в изучении культурного наследия. В статье обосновывается необходимость гармоничного сочетания традиционных и инновационных подходов, а также разрабатываются теоретико-методологические основы внедрения современных педагогических технологий в тюркологических направлениях высших учебных заведений.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimining globallashuv va raqiflashuv sharoitida milliy madaniy merosni saqlash va kelajak avlodlarga yetkazish masalasi ilmiy-pedagogik jamoatchilik oldida dolzarb muammo sifatida turibdi. Turkiy xalqlarning boy moddiy va ma'naviy madaniyati — arxeologik yodgorliklar, hunarmandchilik namunalari, og'zaki xalq ijodi, musiqa, an'ana va urf-odatlar, diniy va falsafiy merosi — zamonaviy ta'lim makonida o'z o'rnini topishi uchun yangi,

samarali pedagogik vositalar talab etadi. Ushbu zamin o'ziga xos va noyob bo'lgani uchun ham uning keng auditoriyaga yetkazilishi an'anaviy usullar doirasida tobora cheklanib borayotgan bir paytda innovatsion ta'lim texnologiyalari yangicha imkoniyatlar hosil qilmoqda [1].

XX asr oxiri va XXI asr boshlarida rivojlangan kompyuter texnologiyalari, internet va multimedia vositalari ta'lim sohasida tubdan yangi pedagogik paradigmalarining shakllanishiga zamin tayyorladi. Raqamli ta'lim muhiti — elektron darsliklar, virtual muzeylar, 3D-modellashtirish, augmented reality (AR) va virtual reality (VR) texnologiyalari — madaniy merosni nafaqat taqdim etish, balki uni ta'lim jarayoniga chuqur integratsiya qilish imkonini beradi. Aynan shu nuqtai nazardan turkiyshunoslik va etnomadaniyatshunoslik yo'nalishida innovatsion yondashuvlarning nazariy va amaliy asoslarini tadqiq etish ilmiy zaruratga aylandi [2].

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi kunda O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida turkiy xalqlar madaniyatini o'rganishga mo'ljallangan kurslar asosan an'anaviy ma'ruza va seminar shaklida, darslik va monografiyalarga tayangan holda olib borilmoqda. Bunday yondashuv o'quvchilarda mavzu bo'yicha chuqur ilmiy qiziqish uyg'ota olmaydi, moddiy yodgorliklarni vizual va hissiy idrok etish imkoniyatini cheklab qo'yadi. Innovatsion texnologiyalar esa ta'lim oluvchiga madaniy merosning o'zi bilan interaktiv muloqotga kirishish, uni ko'rish, eshitish, teginish orqali his etish — ya'ni polimodal ta'lim tajribasini yaratish imkonini beradi [3].

Maqolaning maqsadi — turkiy xalqlarning moddiy va ma'naviy merosini o'rganishda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning nazariy asoslarini aniqlash, ularning didaktik imkoniyatlarini tahlil etish va pedagogik amaliyotda qo'llashning kontseptual modelini ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: an'anaviy va innovatsion ta'lim yondashuvlarini qiyosiy tahlil qilish; raqamli texnologiyalarning etnomadaniy ta'limdagi rolini ko'rib chiqish; etnopedagogika va media-pedagogika nazariyalarini sintezlash asosida yangi metodologik model yaratish [4].

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Ushbu tadqiqot qiyosiy-tahliliy va sistematik adabiyotlar tahlili metodologiyasiga asoslanadi. Mahalliy, Rossiya va xorijiy manbalar tanlab olinib, ularning asosiy g'oyalari sintez qilingan. O'zbek, rus va ingliz tillaridagi ilmiy manbalar, jumladan, pedagogika, etnografiya, madaniyatshunoslik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi asarlar tahlilga jalb qilindi. Metod sifatida deduktiv va induktiv yondashuvlar qo'llanildi: umumiy pedagogik nazariyalardan xususiy — turkiy merosi ta'limiga oid xulosalar chiqarildi hamda xususiy tadqiqot natijalaridan umumiy nazariy umumlashmalar hosil qilindi [5].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, innovatsion ta'lim texnologiyalari sohasida xorij olimlarining tadqiqotlari juda keng qamrovlidir. Jumsaan, J. Dewey taklif qilgan «tajribaviy ta'lim» (experiential learning) nazariyasi zamonaviy raqamli ta'lim muhitini loyihalashda hamon asosiy metodologik manba bo'lib xizmat qilmoqda [6]. Dewey fikricha, ta'lim jarayoni o'quvchining real hayotiy tajribasi bilan chambarchas bog'liq bo'lishi kerak — bu tamoyil madaniy meros ta'limiga qo'llanganda, virtual ekskursiyalar va interaktiv simulyatsiyalar orqali alohida pedagogik kuch kasb etadi. UNESCO ning madaniy merosni raqamlashtirish bo'yicha dasturlari ham ta'limda innovatsion yondashuvlar zarurligini ta'kidlaydi [7].

Rossiya pedagogika fanida ham ushbu yo'nalishda faol tadqiqotlar olib borilgan. E.S. Polat va M.Yu. Bukharkina tomonidan ishlab chiqilgan «yangi pedagogik texnologiyalar» kontseptsiyasi media-ta'lim va loyiha asosidagi ta'limning nazariy zaminini yaratdi [8]. Ushbu olimlar AKT vositalarining o'quv jarayoniga integratsiyasi o'quvchi motivatsiyasini oshirish va bilimlarni chuqurlashtirish nuqtai nazaridan samarali ekanligini empirik yo'l bilan asoslagan. O'zbek pedagogikasida esa O.Q. Toshmatov va boshqa tadqiqotchilar milliy ta'lim tizimida zamonaviy raqamli vositalarni joriy etishning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rib chiqqan [9].

Etnopedagogika sohasidagi tadqiqotlar ham ushbu maqola uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qildi. G.N. Volkovning etnopedagogika asoslari bo'yicha klassik ishlari xalq pedagogikasini zamonaviy ta'limga integratsiya qilishning metodologik yo'llarini belgilab bergan [10]. Turkiy xalqlar madaniy merosini o'rganishda, xususan, xalq maqollari, rivoyatlar, san'at namunalari va hunarmandchilik an'alarini ta'lim jarayoniga kiritishda etnopedagogik yondashuv muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy innovatsion texnologiyalar bu merosni raqamli formatda saqlash, qayta ishlash va talabalar uchun jozibali tarzda taqdim etish imkonini beradi. Shunday qilib, adabiyotlar tahlili an'anaviy etnopedagogik yondashuv bilan zamonaviy innovatsion texnologiyalarning uyg'unligi samarali pedagogik model yaratishi mumkinligini ko'rsatadi.

Natijalar va muhokama. Adabiyotlar tahlili va shaxsiy nazariy tahlil natijasida turkiy xalqlar merosini o'rganishda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning uchta asosiy yo'nalishi aniqlandi: birinchidan, raqamli muzey va arxiv resurslari asosida virtual ta'lim muhitlarini yaratish; ikkinchidan, interaktiv multimedia dasturlari va gamifikatsiya elementlarini qo'llash; uchinchidan, AKT vositalarida o'quvchilar tomonidan mustaqil madaniy kontent yaratish. Bu uch yo'nalish o'zaro uyg'un holda qo'llanilganda to'liq madaniy ta'lim ekotizimini tashkil etish mumkin [1].

Virtual ta'lim muhitlari, xususan, virtual muzeylar va 3D-modellar turkiy xalqlarning moddiy merosini — Qo'ytepa, Afrosiyob, O'tror kabi arxeologik yodgorliklarni, bronza va temir

davri san'atini, Markaziy Osiyo shaharlarining me'moriy yodgorliklarini — talabalar uchun hissiy jihatdan boyitilgan shaklda taqdim etish imkonini beradi [2]. Masalan, 360 gradusli virtual ekskursiya texnologiyasi talabaga real borib ko'rish imkoni bo'lmagan yodgorliklarni o'z-o'zicha o'rganishga, savollar qo'yishga va xulosalar chiqarishga undaydi. Bu esa Bloomning taksonomiyasiga ko'ra oliy darajali kognitiv faoliyat — tahlil, baholash va sintez qilish — ni qo'zg'aydi [6].

Ma'naviy merosni o'rgatishda, ya'ni og'zaki adabiyot, musiqa, xalq an'analari, urf-odatlar va etnografik materialni o'rganishda gamifikatsiya elementlari va interaktiv multimedia asosida qurilgan ta'lim platformalari alohida samarali hisoblanadi. Didaktik o'yinlar va simulyatsion vaziyatlar talabalar uchun madaniy merosni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol tadqiqotchi sifatida anglatadi. O'zbekistonning milliy ta'lim tizimida bunday yondashuvni qo'llash, xususan, turkiy xalqlar folklori va etnik musiqa ta'limida, pedagogik sifat ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshirish potentsialini yaratadi [3].

AKT vositalarida talabalarga mustaqil kontent yaratish vazifasini topshirish — audio va video hujjatlashtirish, raqamli xaritalar tuzish, elektron portfellar yaratish — konstruktivizm nazariyasining asosiy tamoyillaridan biri bilan uyg'un keladi: bilim faol quriladi, passiv uzatilmaydi [5]. Bu yondashuv talabani mahalliy madaniy meros ob'ektlarini o'zi yig'ib hujjatlashtiruvchi manba sifatida jalb etadi, bu esa nafaqat ta'lim sifatini, balki madaniy merosni saqlash va tarqatish jarayonini ham takomillashtiradi. Akademik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu metodologiyani dars tizimiga joriy etish uchun aniq didaktik maqsadlar, tizimli o'qituvchi tayyorgarligi va texnik infratuzilma muhim shartlardir [8].

Muammo va cheklovlar masalasida ham to'xtalib o'tish lozim. Raqamli bo'linish muammosi — ya'ni ta'lim muassasalarining texnik jihatdan tengsiz ta'minlanganligi — innovatsion texnologiyalarning ommaviy joriy etilishini qiyinlashtiradi [9]. Shuningdek, raqamli ta'lim muhitida madaniy merosning autentikligi va kontekstual to'liqligi ba'zan yo'qolishi xavfi mavjud: texnologik taqdimot an'anaviy ma'nolarni soddalashtirib yuborishi yoki nomuvofiq tarzda talqin qilishi mumkin. Shu sababli, innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish jarayonida etnik va madaniy autentiklikni saqlash tamoyili asosiy metodologik shart sifatida e'tirof etilishi kerak [10]. An'anaviy etnopedagogika usullari bilan zamonaviy raqamli yondashuvlarning muvozanati — bu erda maqbul pedagogik formula sifatida ko'rinadi.

Turkiy xalqlar merosini o'rganishda innovatsion texnologiyalarning yana bir muhim jihati — bu madaniy xilma-xillikni pedagogik nuqtai nazardan samarali ifodalash imkonidir. Turkiy dunyo O'rta Osiyo, Kavkaz, Sibir va Anadolu kabi turli geografik mintaqalarni qamrab olgan holda o'zida son-sanoqsiz mahalliy an'analar, lahjalar, musiqa shakllari va moddiy madaniyat

namunalarini birlashtiradi. An'anaviy o'quv muhitida bu xilma-xillikni to'liq aks ettirish amaliy jihatdan murakkab bo'ladi, chunki darslik matni va rasmlar ko'pincha mavzuning faqat bir qismini qamrab oladi. Interaktiv raqamli platformalar esa turli mintaqalar bo'yicha parallel qiyosiy tahlil o'tkazish, audio va video materiallarni bir vaqtda taqdim etish hamda har bir talabaning individual ta'lim surati va qiziqishiga mos individuallashtirilgan o'quv yo'llarini shakllantirish imkonini beradi. Bunday yondashuv turkiy xalqlar merosini yaxlit, tirik tizim sifatida idrok etishga, uning ichki aloqalari va tafovutlarini chuqur anglashga yordam beradi.

Pedagogik jarayon nuqtai nazaridan ko'rilganda, innovatsion texnologiyalar madaniy meros ta'limida o'qituvchi rolini ham tubdan o'zgartiradi. Raqamli muhitda o'qituvchi bilimning yagona manbai bo'lishdan chiqib, talabaning mustaqil izlanishiga yo'l ko'rsatuvchi, muhim savollar berib yo'naltiruvchi va kritik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga sharoit yaratuvchi metodistga aylanadi. Bu o'zgarish ayniqsa turkiy xalqlar etnografiyasi va madaniy merosini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki mazkur sohadagi bilim ko'pincha kontekstga bog'liq, nozik va ko'p qatlamli bo'ladi. O'qituvchi va talabaning birgalikda raqamli manba va virtual yodgorliklarni tahlil qilishi, ular ustida dialog yuritishi va xulosalar chiqarishi — bu jarayon sinfxonadagi an'anaviy monologik ta'limdan ko'ra ko'proq chuqur va davomli bilim shakllanishini ta'minlaydi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot turkiy xalqlarning moddiy va ma'naviy merosini o'rganishda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish nafaqat mumkin, balki pedagogik samaradorlikni oshirish uchun zaruriy yo'nalish ekanligini ko'rsatdi. Adabiyotlar tahlili asosida aniqlandi: virtual ta'lim muhitlari, interaktiv multimedia va AKT asosidagi mustaqil kontent yaratish — bu uch yo'nalish o'zaro integratsiyasi zamonaviy ta'lim makonida etnomadaniy bilimlarni chuqurlashtirish uchun metodologik asos bo'la oladi.

Shaxsiy nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli pedagogik model uchta tamoyilga asoslanishi zarur: birinchi — autentiklik (madaniy meros raqamli formatda ham o'z etnik va tarixiy to'liqligini saqlab qolishi lozim); ikkinchi — interaktivlik (talaba passiv tinglovchi emas, faol tadqiqotchi bo'lishi kerak); uchinchi — integratsiyalik (innovatsion texnologiyalar an'anaviy o'quv metodlarini almashtirmay, ularni boyitishi lozim). Ushbu tamoyillar asosida qurilgan pedagogik yondashuv O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida turkiyshunoslik va madaniyatshunoslik yo'nalishlarida joriy etilishi maqsadga muvofiq.

Kelajak tadqiqotlar uchun perspektiv yo'nalishlar sifatida quyidagilar tavsiya etiladi: turkiy xalqlar merosini o'rgatishga mo'ljallangan mahalliy raqamli ta'lim platformalarini ishlab chiqish; o'qituvchilarni innovatsion texnologiyalarga tayyorlash bo'yicha tizimli dasturlar yaratish; raqamli bo'linish muammosini bartaraf etish uchun davlat ta'lim siyosatida tegishli

infratuzilma investitsiyalarini ko'paytirish. Turkiy xalqlar merosining o'ta boy va noyob xarakteri bu merosni XXI asr ta'lim texnologiyalari imkoniyatlari bilan uyg'unlashtirishni nafaqat zarur, balki madaniy jihatdan mas'uliyatli vazifa sifatida belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mavlonova R.A., Xoliqova M.T. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: innovatsion yondashuvlar. — Toshkent: Fan, 2021. — 248 b.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008. — 176 b.
3. Shodmonova Sh.U. Raqamli texnologiyalar va madaniy meros: pedagogik aspekt // O'zbekiston pedagogika fanlari xabarnomasi. — 2022. — №3. — B. 45–52.
4. Toshmatov O.Q. Milliy ta'lim tizimida AKT vositalaridan foydalanish metodikasi. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020. — 196 b.
5. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. — М.: Академия, 2010. — 368 с.
6. Волков Г.Н. Этнопедагогика. — М.: Академия, 1999. — 168 с.
7. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании. — М.: Академия, 2018. — 192 с.
8. Dewey J. Experience and Education. — New York: Macmillan, 1938. — 116 p.
9. UNESCO. Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore. — Paris: UNESCO, 2003. — 54 p.
10. Mishra P., Koehler M.J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. — 2006. — Vol. 108, №6. — P. 1017–1054